

Розвиток творчих здібностей на заняттях з гармонії / Пужай Г., Глушкова С. // Професійна підготовка вчителя муз. мист. : від традицій до інновацій : зб. наук. праць між нар. наук.-практ. конф., 2008 / М-во освіти і науки України ПДПУ імені В.Г.Короленка. - Полтава : ПДПУ імені В.Г.Короленка, 2008. – 0,4 д.а.

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ З ГАРМОНІЇ

Ключові слова: *музичні здібності, творча уява, образне мислення, музично-слухові уявлення, акомпанемент, гармонічне оточення, творчі завдання*

Сучасна концепція професійної підготовки вчителя музики орієнтує вищу школу на розвиток творчої особистості майбутнього вчителя. Тому традиційних знань, умінь і навичок з дисциплін музично-теоретичного циклу недостатньо для реалізації творчого потенціалу спеціалістів, необхідно шукати нові резерви змісту професійної освіти. Творчі методи роботи органічно входять до системи викладання музично-теоретичних дисциплін як фактор розвитку музичних здібностей, творчого ставлення до музики, виховання естетичного смаку – в цілому підвищують ефективність навчального процесу. Комплекс здібностей учителя музичного мистецтва має включати як педагогічні здібності, так і спеціальні музичні: музичний слух, відчуття ритму, музичну пам'ять і уяву (відтворювальну та творчу). Виходячи з єдності емоційного і слухового компонентів музикальності, виділяють чотири види основних музичних здібностей:

1. Музичний слух – здібність сприйняття і емоційного переживання ладовисотних, тембрових, динамічних та інших музичних ознак.
2. Відчуття ритму – здібність сприйняття і переживання ритму.
3. Музична пам'ять – здібність зберігати у пам'яті, розпізнавати, представляти і відтворювати музику.
4. Музична уява (здібність відтворити музику внутрішнім слухом під час читання нот з аркуша) [5].

Специфіка музичної діяльності вчителя музики в її багатогранності і включає три аспекти діяльності – слухацький, виконавський і творчий. За нашими багаторічними спостереженнями саме творча уява є найслабшою

ланкою у системі музичних здібностей студентів., тому зупинимося на ній детальніше. Творча уява як здібність виростає із найпростішого вміння комбінувати, імпровізувати і створювати невеличкі наспіви, інтонації, теми. Психологи ділять уяву на дві форми – відтворювальну та творчу. Уява, як і процеси сприйняття, пам'яті, мислення, має аналітико-синтетичний характер. Уже під час сприйняття і запам'ятовування аналіз дозволяє виділити деякі загальні, найсуттєвіші риси об'єкту і відкинути несуттєві. Основне завдання пам'яті – відновити образ у максимальному наближенні до об'єкту. Головна тенденція уяви – перетворення образів, створення нової моделі ситуації. Чим більш диференційоване саме сприйняття, чим більш воно включає різноманітного і яскравого матеріалу, тим більшою є вірогідність виникнення оригінальної творчості, мінімізується поява композиторських шаблонів. На основі систематизації, порівняння предметів або явищ викристалізуються типові риси, що ґрунтуються на схожості інтонацій, тем, мотивів, ритмів, виникає і формується так зване “образне мислення” [5].

Першою стадією творчого процесу є навмисний і ненавмисний аналіз великої кількості фактів і відбір тих, які відповідають меті. Наприклад, для того, щоб створити або зімпровізувати наспів, тему, мелодію, необхідно уявити собі мотив із урахуванням ладових зв'язків звуків, ритмічної основи, інтонаційного складу, напрямку руху мелодії, її кульмінації, об'єму та жанрових особливостей. Процес аналізу та відбору у творчості – активний процес, який спирається на мислення, на попередній досвід людини, на наявні у пам'яті музично-слухові уявлення (образи пам'яті). Наступний етап творчого процесу – синтез. Синтез у процесі уявлення відбувається в різних формах: комбінування, типізації, схематизації, гіперболізації. Власне продуктивна творчість розвиває здібність аналізувати, синтезувати, розвиває музичну інтуїцію, а отже і мислення [6].

Створення акомпанементу до пісенних мелодій – це той творчий метод, що розвиває спеціальні музичні здібності, творчу уяву та творчу ініціативу, уможлиблює використання на практиці теоретичних знань з курсу

гармонії. Студенти мають створити гармонічне “оточення”, в якому б максимально розкрилися виражальні можливості мелодії. На жаль, створенню акомпанементу приділяється не достатньо уваги у навчальних планах музичних шкіл. Випускники спеціальних музичних закладів часто не спроможні підібрати на слух мелодію та акомпанемент до неї., студенти, які з успіхом виконують інші види роботи, виявляються безпорадними перед творчим завданням навіть після вивчення практичного курсу. Створення акомпанементу допомагає глибше зрозуміти закономірності гармонічної мови, повніше усвідомити виражальну та формотворчу роль гармонії у комплексі інших компонентів музики в художньому цілому [4]. Стає зрозумілим, що навчальний твір (пісня) є моделлю художнього твору. Він має бути виразним, жанрово визначеним, струнким за формою, ясным за логікою ладо-гармонічного й тематичного розвитку. Необхідно звертати увагу на взаємозв'язок елементів музичної мови, аналізувати (хоча б на елементарному рівні) прийоми розвитку музичного матеріалу. Зважаючи на труднощі, пов'язані з побудовою музичного цілого, рекомендується поетапно оволодівати гармонічними засобами у взаємозв'язку з іншими музичними компонентами (мелодією, фактурою, метро-ритмом).

Варто зазначити, що у підході до мелодії необхідно виходити із розуміння її як багатомірної структури, що створюється одночасно із гармонічним супроводом. Завдання створення акомпанементу полягає у тому, щоб створити гармонічне “оточення”, в якому могли б максимально розкритися виражальні можливості мелодії. “Реконструкція” гармонічного оточення (з урахуванням можливого гармонічного забарвлення мелодії) вимагає:

- відчуття національних, жанрових і стилістичних рис мелодії;
- уміння розібратися в її інтонаційних, метро-ритмічних, структурних властивостях, у характері мелодичного руху;
- розуміння місцезнаходження кульмінації;
- уміння правильного розміщення каденцій;

- необхідності вибрати, виходячи з загального функціонального плану, відповідну гармонізацію та фактуру.

Комплексний творчо-практичний підхід до створення акомпанементу стає можливим лише на основі тісних між предметних зв'язків: музичного інструменту, елементарної теорії музики, сольфеджіо, гармонії, аналізу музичних форм, музичної літератури. Він вимагає систематичної домашньої роботи, правильного співвідношення інструктивних і творчих форм роботи [2]. В основі методики створення (підбору) акомпанементу лежить принцип послідовного ускладнення творчих завдань. На початку творчої роботи поставлені перед студентами завдання мають чітко окреслені умови та мінімум вихідних даних. Надалі можливості для самостійної творчої роботи розширюються. Тема створення акомпанементу до пісенних мелодій розглядається на практичних заняттях з гармонії, на яких аналізуються акомпанементи авторських пісень, надаються практичні поради з музичними ілюстраціями, студенти виконують пісні під створений акомпанемент. Мелодії для виконання творчих завдань по створенню акомпанементу підібрані так, щоб сприяти практичному засвоєнню різних тем з курсу гармонії, дати змогу знайти більшу кількість варіантів акомпанементу до даних інтонаційних моделей, бути використаними під час проходження педагогічних практик і у майбутній практичній діяльності. Це мелодії пісень шкільного репертуару, українських народних пісень, а також авторські мелодії українських композиторів. Завдання добираються у такій послідовності, яка відповідає поступовому ускладненню інтонаційного співвідношення мелодичного та гармонічного планів, із урахуванням вивченого теоретичного матеріалу, а саме:

- мелодії з рухом по звуках акорду;
- мелодії з неакордовими, альтерованими звуками;
- мелодії з прихованими відхиленнями, модуляцією;
- інтонаційно та ритмічно розвинені мелодії.

Послідовність роботи включає в себе наступні моменти:

1. Мелодію заграти на фортепіано, проспівати сольфеджіо, а потім – зі словами.
2. Проаналізувати ладо-тональний план мелодії. Вказати у нотах місця очевидного чи прихованого відхилення, зіставлення, модуляції. Врахувати, що наявність альтерованих звуків у мелодії може свідчити про:
  - різновид мажорного або мінорного ладів (гармонічний, мелодичний);
  - відхилення чи можливу хроматичну секвенцію;
  - необхідність використання альтерованого акорду.
3. Звернути увагу, за яким принципом розвивається мелодія та зробити відповідні помітки (повторення фраз, речень – дослівні або часткові, наявність секвенцій). На початковому етапі вивчення гармонії дозволяється використовувати в акомпанементі гармонічні звороти, що повторюються.
4. Проаналізувати можливість використання акордів тієї чи іншої головної функції - T, S, D, акордів побічних ступенів, побічних домінант. Варіанти позначення (підписування) вибраних акордів над мелодією можуть бути різними (за вибором):
  - функціями-буквами: T, S, D;
  - функціями-цифрами: I, VI, III тощо;
  - буквами: C, F, G, B тощо.
5. Визначити варіанти фактури акомпанементу, його ритмічний малюнок, можливість використання того чи іншого регістру фортепіано, виходячи з жанру, характеру пісні, його темпу та враховуючи рівень здібностей і підготовки кожного студента індивідуально.

Процес роботи по створенню акомпанементу контролюється на практичних заняттях із аналізом і оцінюванням, індивідуальними рекомендаціями і практичними порадами. Для студентів різного рівня підготовки, щоб уникнути відчуття нерівності серед них, оцінювання виконання творчих завдань носить індивідуальний підхід. З метою допомоги

студентам, викладачам, учителям музики і музичним керівникам дошкільних закладів освіти викладачами кафедри Глушковою С.І та Пужай Г.В. виданий навчально-методичний посібник „Технологія створення акомпанементу” де розглядаються питання теорії і практики підбору акомпанементу на будь-якому музичному інструменті, представлені методичні рекомендації щодо самостійного опанування творчих завдань, наведені альтернативні способи створення акомпанементу, прийняті в музичній практиці. Посібник допоможе також самостійно поглибити знання щодо виражальних можливостей мелодії, закономірностей гармонічної мови, формотворчої ролі гармонії у комплексі з іншими музичними компонентами.

Творчі форми роботи на заняттях з гармонії, одна з яких – створення акомпанементу, є дієвим засобом виховання музичного слуху, впливає на розвиток гармонічного слуху, ладового відчуття і виразного інтонування, активізує творчо-практичні форми музикування. На заняттях з гармонії важливим є те, що творчі завдання створюють атмосферу зацікавленості, іноді навіть творчого змагання, виникає стан емоційної схвильованості, підйому, який захоплює всіх. Творчий процес тісно пов'язаний із переживанням музичних образів, активним станом, викликає позитивні емоції, інтерес, які сприяють кращому запам'ятовуванню музичного матеріалу. Творча діяльність за умов створення емоційно-позитивної атмосфери спонукає до подальшого самостійного навчання, виконавства, потреби у творчості/

Список використаної літератури

1. Баренбойм Л. А. Путь к музицированию. – Л.: Музыка , 1979. – 287 с.
2. Картавцева М. Развитие творческих навыков на уроках сольфеджио. – М.: Музыка , 1988. – 71 с.
3. Методика викладання музично - теоретичних предметів: Зб. ст. / Упор. В. Самохвалов. – К: Музична Україна, 1989. – 112 с.

4. Падалка Г. М. Музична педагогіка: Курс лекцій з актуальних проблем викладання музичних дисциплін у системі педагогічної освіти. – Херсон, 1995. – 187 с.
5. Петрушин В. И. Музыкальная психология: Учебное пособие для студентов и преподавателей. – М.: ВЛАДОС, 1997. – 218 с.
6. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. // Избранные труды: В 2-х т. – Т. 1. – М.: Педагогика, 1985.